

Kultuurimälestiseks olemise lõpetamine (August Annisti sünnimaja)

Vastu võetud kultuuriministri 16. aprilli 2025 a käskkirjaga nr 81

Muinsuskaitseaduse (edaspidi *MuKS*) § 20 lg 1 p 4 ning lg 2 alusel:

- 1. Lõpetan ajaloomälestise „August Annisti sünnimaja“ (kultuurimälestiste registri nr 8425; asukoht Viljandi maakond, Viljandi vald, Leie küla, Viilu, KÜ 32802:003:0240) kultuurimälestiseks olemise;**
- 2. Tunnistan kehtetuks kultuuriministri 03.07.1997 määruse nr 37 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ punkti 130.**

Muinsuskaitseametil kanda mälestiseks olemise lõpetamine kultuurimälestiste registrisse ja ajakohastada andmed riigi maakatastris ning teha käskkiri teatavaks menetlusosalistele.

Käskkirja on võimalik vaidlustada 30 päeva jooksul käskkirja avaldamisest Riigi Teatajas, esitades kaebuse halduskohtusse halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud tingimustel ja korras.

I Asjaolud

- 1.1. August Annisti sünnimaja võeti kaitse alla 1973. aastal kui vabariikliku tähtsusega ajaloomälestis nr 947 „August Annisti sünnimaja, end. Viilu talu“.
- 1.2. Eesti Vabariigi taastamise järel vaatas Muinsuskaitseamet (edaspidi MKA) 1994. aastal jõustunud MuKSi kohaselt üle mälestiste nõukogudeaegsed nimekirjad ning kultuuriministri 03.07.1997 määruse nr 37 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ punktiga 130 tunnistati ajaloomälestiseks August Annisti sünnimaja ning kanti kultuurimälestiste registrisse numbriga 8425.
- 1.3. August Annist (1899–1972; aastani 1936 August Anni) oli Eesti kirjandus- ja rahvaluuleteadlane, kirjanik, tõlkija ja filoloogiadoktor. Tema peamine uurimisala oli 19. sajandi eesti kirjandus ja selle rahvaluuletaust ning eeposed (nt avaldas ta mitmeid põhjalikke uurimusi „Kalevipojast“ ja Fr. R. Kreutzwaldi loomingust).
- 1.4. August Annisti sünnimaja asub Viljandimaal Leie külas (KÜ 32802:003:0240). Annist elas sünnikodus kuni 1912. aastani, mil ta 13-aastasena suundus õppima Tartu Kommertskooli. Side sünnikoduga säilis ka pärast seda.
- 1.5. Viilu talu elumaja on rehest eraldi ehitatud ühekorruseline poolkelpkatusega puithoone madalal maakivi-tellise vundamendil. Elumaja rõhtpalkseinad on u 2/3 ulatuses kaetud horisontaalse puidust voodrilaudisega ja ülejäänud osas hilisema silikaattellistest voodriga. Taluelamut on eri aegadel remonditud ja ümber ehitatud – muudetud on elamu algset ruumilahendust, vahetatud välja originaaldetaile ja elemente (nt kõik aknad, välisuks, küttekehad, korsten, eeskoda, põrandad) ning lääneküljele on lisatud juurdeehitus.
- 1.6. 25.04.2023 esitas omaniku K. R. esindaja Advokaadibüroo Walless OÜ MKA-le ettepaneku (kiri nr -/ 1.1-7/759) August Annisti sünnimaja kultuurimälestiseks olemise lõpetamiseks, kuna see ei vasta riikliku kaitse eeldusele. Ettepanekule oli lisatud kunstiajaloolase Krista Kodrese 27.03.2023 arvamus, milles leiti, et mälestiseks olemise lõpetamine on põhjendatud, kuna ümberehituste tõttu ei esinda maja enam autentselt 1880. aastate „väikese taluelamu“ hoonetüüpi.
- 1.7. MKA vastas 05.07.2023 (kiri nr 1.1-7/759-1), et amet ei pea mälestiseks olemise lõpetamist põhjendatuks, kuna ükski MuKSi § 20 lg 1 loetletud mälestise olemise lõpetamise alustest ei kohandu August Annisti sünnimajale ning hoone vastab endiselt riikliku kaitse eeldusele.
- 1.8. 02.08.2023 esitas Advokaadibüroo Walless OÜ vaide (kiri nr -/ 1.1-7/759-2) MKA 05.07.2023 kirja peale ning taotles asjas uue otsuse tegemist. Vaides toodi välja, et

vastuskiri ei vasta haldusakti nõuetele ja teostamata on jäänud vaide esitaja ärakuulamisõigus ning et vastuskirjas puudub analüüs, kas objekt vastab riikliku kaitse eeldusele.

- 1.9. 24.08.2023 otsustas MKA rahuldada vaide (kiri nr 1.1-7/759-4) ning algatas August Annisti sünnimaja kultuurimälestiseks olemise lõpetamise menetluse.
- 1.10. 21.06.2024 teavitas MKA August Annisti sünnimaja mälestiseks olemise lõpetamise menetluse algatamisest Viljandi Vallavalitsust ja küsis vallavalitsuse arvamust (kiri nr 1.1-7/1277). Viljandi Vallavalitsus oma arvamust ei esitanud.

II Riikliku kaitse kriteeriumid

- 2.1 MuKSi § 10 lg 1 kohaselt on riikliku kaitse eeldus, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa, millel on teaduslik, ajalooline, kunstiline või muu kultuuriväärtus. Kriteeriumitele vastavuse hindamist eeldab MuKSi § 20 lg 1 p 4, mille kohaselt mälestiseks olemise võib lõpetada, kui mälestis ei vasta riikliku kaitse eeldusele.
- 2.2 MKA koostas August Annisti sünnimaja ajaloomälestise riikliku kaitse eelduse vastavuse hinnangu,¹ mis viidi läbi vastavalt kultuuriministri 15.05.2019.a määrusele nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ (edaspidi *määrus*). Määruse § 1 lg 2 kohaselt asi või maa-ala võib vastata mitmele, kuid ei pea vastama igale kriteeriumile. Kriteeriumid võivad olla erineva kaaluga.

Üldised kriteeriumid

- 2.3 *Selektiivsuse* kriteeriumi (määruse § 2 p 2) kohaselt kaitstakse arvukate samatüübiliste asjade või maa-alade olemasolul esinduslikumaid, paremini säilinud ja kumuleeruva väärtusega asju. August Annisti sünnimaja ei vasta ajaloomälestisena selektiivsuse kriteeriumile, sest võrreldes isikutega seotud muuseumite või külastuskeskustega ei tõuse August Annisti sünnikoht kaasaja kontekstis esile. Samuti ei ole Annisti sünnimaja asjakohasem või esinduslikum näide tema mälestuse riiklikul tasandil jäädvustamiseks.
- 2.4 *Originaalsubstantsi* säilivuse kriteeriumi (määruse § 2 p 3) hindamisel arvestatakse asja algupärase kujunduse ja materjali säilivust. August Annisti sünnimaja vastab osaliselt originaalsubstantsi säilivuse kriteeriumile. Hoone põhikehand on valdavalt algupärane, kuid terviklikku autentsust kahandavad paljud kadunud originaalsed detailid (aknad, uks, varasem lahtine eeskoda, küttekehad, korsten, põrandad jne) ja ilmet muutvad ümberehitused ja lisandused nagu näiteks silikaattellistest välisvooder.
- 2.5 Kriteerium *tehniline seisukord* (määruse § 2 p 4) peab oluliseks asja või maa-ala kasutust võimaldava asjaolu hindamist. August Annisti sünnimaja vastab sellele kriteeriumile, kuna hoone tehniline seisukord on rahuldav ja hetkel on hoone praegusel kujul kasutatav. Samas vajab hoone lähiajal korrastamist.

Ajaloomälestise kriteeriumid

- 2.6 Ajaloomälestise riikliku kaitse hindamise kriteeriumitest on silmapaistva isikuga seotud koha/hoone puhul asjakohane hinnata ainult kriteeriumit 5 - *seos silmapaistva isikuga* (määrus § 3 lg 5). August Annisti sünnimaja ei vasta sellele kriteeriumile, kuna koha seos August Annisti isikuga on nõrk ja tänapäeval vähe tajutav. August Annist viibis seal lapsepõlves, talu ei ole olnud kunagi tema omandis, vaid seal on elanud tema sugulased ning kohapeal puudub Annisti nõ füüsiline kihistus (jalg) ning sünnimaja ei ole tervikuna autentselt säilinud. Kohal puudub kumuleeruv hariduslik väärtus, mis aitaks mõtestada või

¹ Hindamise dokument on leitav kultuurimälestiste registrist mälestise failidest:
<https://register.muinas.ee/file.php?filetype=monument.file&id=260426>

esile tuua August Annisti rolli Eesti kultuuriloos ja samuti puudub kultuuriturismi huviobjekti potentsiaal, mis võimaldaks laiemalt tõsta kultuuri- ja ajalooteadlikkust. Tänapäeva kontekstis on August Annist sümbolse väärtusega pigem ühe kultuuri- või ühiskonnagrupi jaoks kui üleriigilisel või rahvusvahelisel tasandil sümbol.

- 2.7 Hinnangus jõuti järeldusele, et August Annisti sünnimaja ei vasta olulisematele riikliku kaitse üldistele ja ajaloomälestise kriteeriumitele ning hindamise tulemusena on põhjendatud lõpetada August Annisti sünnikodu ajaloomälestiseks olemine.

III Kultuurimälestiseks olemise lõpetamise põhjendus

- 3.1 August Annist sündis Viilu talus, kuid juba 13-aastasena asus ta Tartusse õppima ja edaspidi jäi side sünnitaluga pisteliseks ning hoone seotus tema isikuga pole enam tajutav. Silmapaistvate isikutega on seotud erinevat tüüpi ajaloomälestised (hauad, mälestusmärgid, hooned jne), kuid valdavalt on kaitse all isikute hauad (174), vähem on ajaloomälestisena kaitse alla võetud hooned (47, neist 10 on sünnikohad). Ajaloos tähelepanuväärsed isikud on tavapäraselt esindatud ühe ajaloomälestisega, kuid üksikute isikute puhul on kaitse alla võetud mitu eri objekti. August Annisti puhul on lisaks sünnimajale riikliku kaitse all ka tema haud (reg-nr 1171).² Isikutega seotud hoonetest esinduslikumad on täiendava väärtusena ka eraldi muuseumid või külastuskeskused. Kuna Viilu talul puudub kumuleeruv hariduslik väärtus, mis aitaks tutvustada või väärtustada August Annisti rolli Eesti kultuuriloos ja arvestades seda, et August Annisti haud on eraldi ajaloomälestis, siis ei ole põhjendatud August Annisti sünnimaja riikliku kaitse jätkamine.
- 3.2 August Annisti sünnimajas on toimunud mitmed remondid ja ümberehitused, mille tulemusel on originaalsubstantsi säilinud vaid osaliselt, siis hoone ei ole tajutav rehest eraldiseisva taluelamu autentsema ja esinduslikuma näitena. Samas 19. sajandi lõpu ehitisena ja kultuurimälu kandva elukeskkonnana väärib hoone säilitamist.
- 3.3 August Annisti sünnikodu kultuurimälestiseks olemise lõpetamisega seoses ei kohaldu edaspidi selle omanikule MuKSist tulenevad mälestise ja kaitsevööndi suhtes kehtivad kitsendused.

IV Menetlusosaliste arvamused ning Muinsuskaitse Nõukogu seisukoht

- 4.1 MKA saatis August Annisti sünnimaja mälestiseks olemise lõpetamise õigusakti eelnõu tutvumiseks ja arvamuse avaldamiseks mälestise omanikule (K. R.) ja Viljandi Vallavalitsusele.
- 4.2 Mälestise omanik andis teada 10.01.2025, et tal puuduvad eelnõule täiendavad ettepanekud.
- 4.3 Viljandi Vallavalitsus vastas 07.02.2025, et toetab kultuurimälestiseks olemise lõpetamist, kuna August Annisti sünnimaja ei vasta riikliku kaitse kriteeriumitele.
- 4.4 Kultuuriministrit nõustav Muinsuskaitse Nõukogu arutas August Annisti sünnimaja mälestiseks olemise lõpetamise ettepanekut 01.04.2025 toimunud koosolekul ja otsustas seda toetada.

Heidy Purga
kultuuriminister

² <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=1171> (vaadatud 12.02.2025).